

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11\(30\)-245-255](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11(30)-245-255)

Ольга Рябошапка

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини, м. Умань, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-6328-6304>*

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Стаття присвячена застосуванню арт-терапії як альтернативної освітньої технології у розвитку емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки. Визначено, що в умовах реформування змісту освіти, подіях сьогодення виникає необхідність збільшення уваги до постаті вчителя, його особистісних якостей.

Визначено, що питання реформування змісту освіти визначається нормативно-правовою базою освіти, а саме: Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Концепціями «Нова українська школа» та розвитку педагогічної освіти, державним стандартом початкової освіти.

Акцентовано на багатогранності досліджуваної теми, що потребує детального вивчення усіх її аспектів.

У статті розкрито сутність і зміст технології «арт-терапія» та її значення в освітньому процесі.

Зазначено, що вчитель у процесі роботи в умовах воєнного стану піддається стресовій ситуації, що впливає не лише на його емоційний стан, а й на самопочуття загалом.

Доведено, що постійне знаходження у стані емоційного стресу впливає на самопочуття людини та сприяє розвитку ряду хвороб. Тому важливим аспектом підготовки майбутнього педагога є необхідність навчання його саморегуляції власного емоційного стану.

Визначено, що ефективним способом боротьби зі стресом та відновленням психоемоційного стану педагога є арт-терапевтичні технології, які, як зазначаються провідні фахівці, сьогодні мають і педагогічне значення. А це дає змогу вважати технології арт-терапії такими, які можуть протистояти традиційним в освітньому процесі, тобто альтернативними.

У статті перераховано основні функції та переваги арт-терапії, які виокремлено провідними сучасними вченими-практиками.

Зазначено вимоги сучасного ринку праці та суспільства загалом до постаті випускника педагогічного закладу освіти, які можливо забезпечити не лише традиційними технологіями, а й альтернативними, зокрема, арт-терапеввничними.

Розкрито погляди провідних українських дослідників-педагогів на значення арт-терапії в освітньому процесі загалом та підготовці майбутніх педагогів зокрема.

Ключові слова: арт-терапія, професійна підготовка, вчитель початкової школи, емоційна культура, технології, альтернативні освітні технології.

Olha Riaboshapka

*PhD in Pedagogy, Associate Professor at the
Department of Psychology and Pedagogy of Child Development,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6328-6304>*

ART THERAPY AS AN ALTERNATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL CULTURE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Abstract. The article is devoted to the application of art therapy as an alternative educational technology in the development of the emotional culture of the future primary school teacher in the process of professional training. It was determined that in the context of reforming the content of education and current events, there is a need to increase attention to the figure of the teacher and his personal qualities.

It was determined that the issue of reforming the content of education is determined by the legal framework of education, namely: the Laws of Ukraine «On Education», «On General Secondary Education», «On Higher Education», Concepts «New Ukrainian School» and the Development of Pedagogical Education, the state standard primary education.

Emphasis is placed on the multifacetedness of the researched topic, which requires a detailed study of all its aspects.

The article reveals the essence and content of the «art therapy» technology and its importance in the educational process.

It is noted that the teacher in the process of working under martial law is exposed to a stressful situation, which affects not only his emotional state, but also his well-being in general.

It has been proven that being constantly in a state of emotional stress affects a person's well-being and contributes to the development of a number of diseases.

Therefore, an important aspect of training a future teacher is the need to teach him self-regulation of his own emotional state.

It was determined that an effective way to combat stress and restore the psycho-emotional state of the teacher is art therapy technologies, which, as noted by leading experts, have pedagogical significance today. And this makes it possible to consider the technologies of art therapy as those that can oppose the traditional ones in the educational process, i.e. alternative.

The article lists the main functions and advantages of art therapy, which are highlighted by leading modern scientists and practitioners.

The requirements of the modern labor market and society in general for the figure of a graduate of a pedagogical educational institution are specified, which can be provided not only by traditional technologies, but also by alternative technologies, in particular, art therapy.

The views of leading Ukrainian researchers-pedagogues on the importance of art therapy in the educational process in general and the training of future teachers in particular are revealed.

Keywords: art therapy, professional training, primary school teacher, emotional culture, technologies, alternative educational technologies.

Постановка проблеми. Реформування змісту освіти, запити сучасного ринку праці, події сьогодення зумовлюють потребу в фахівцях нової формації, здатних до самовдосконалення протягом життя, протидії негативним впливам, визначення та регулювання власного емоційного стану. Такі зміни простежуються в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема і в галузі освіти.

Реформування змісту освіти розпочалося з початкової школи та відображено у ряді нормативно-правових актів, а саме: Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти. Згодом розпочалися зміни і в сфері дошкільної освіти, які відображені у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Проте, зміни стосуються усіх суб'єктів освітнього процесу – не лише підготовки здобувачів освіти, але й педагогів. Тому вважаємо за необхідність звернути увагу на підготовку майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки досліджувана проблема є багатогранною, тому маємо розглянути її, враховуючи всі аспекти.

Так, зміни на законодавчому рівні регулюються низкою нормативно-правових актів: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку педагогічної освіти, Державний стандарт початкової освіти.

Підготовці майбутніх педагогів у педагогічних закладах вищої освіти чималого значення приділяли у своїх наукових дослідженнях В. Андрущенко,

О. Антонова, В. Беспалько, І. Бех, В. Бондар, О. Браславська, А. Вербицький, С. Вітвіцька, С. Гончаренко, Т. Десятов, О. Дубасенюк, М. Євтух, О. Заболотна, І. Зязюн, О. Коберник, О. Комар, Т. Кошманова, В. Кремінь, А. Маркова, Н. Ничкало, О. Пометун, Л. Пуховська, В. Рибалка, О. Романовський, В. Семиченко, С. Сисоєва, Г. Троцько, Л. Хомич та інші.

Дослідження, присвячені питанню формування та розвитку емоційної культури вивчали Н. Агаєв, Б. Барчі, М. Барчій, Н. Білоконна, О. Войтович, Т. Дорошенко, П. Єлисеєва, Г. Казанцева, А. Коваленко, Л. Колтирєва, О. Колядинцева, О. Кулева, Г. Монохін, Н. Рачковська, І. Самарокова, М. Саутенкова, О. Скороходова, І. Сухопара, О. Теплова, Н. Трофаїла, Н. Ульянова, А. Чумакова, М. Шпак, Г. Ястребова та інші.

Особливості арт-технологій та їх вплив на людину досліджували зарубіжні вчені: Ж.-Е. Ескероль, А. Хілл, Е.Краммер, М. Герньєр, Р.-А. Тайп, Е. Морісон, К. Рамірес, Р. Шоу, І. Совієр-Касшпик та інші; й українські науковці, які поклали початок дослідженню означеної теми: І. Дмитрієва, У. Дутчак, І. Кузава, Л. Куненко, З. Ленів, І. Лисенкова, І. Чернуха та інші.

Варто зазначити, що останнім часом арт-терапія набула нового значення та посіла належне місце у теорії та практиці наукової роботи. Так, особливості застосування арт-терапії на практиці досліджували І. Бабій, О. Вознесенська, Ю. Гундєртайло, О. Скнар та інші: фототерапія (І. Борейчук), казкотерапія (О. Бреусенко-Кузнецов), кольоротерапія (Л. Волкова), лялькотерапія (С. Львова), рухова терапія (Л. Мова), казкотерапія, драмотерапія (О. Плетка), музикотерапія (Г. Побережна).

Мета статті - розкрити роль арт-терапії як альтернативної освітньої технології у розвитку емоційної культури майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Підвищення якості освіти, усвідомлена необхідність переходу від авторитарної репродуктивної до інноваційної освіти, пріоритетами якої є гуманістична спрямованість й інформаційна насиченість сучасними науковими здобутками, – бажані та необхідні перспективи оновлення національної системи освіти України [1, С.52].

Створення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти багато в чому пов'язане з його модернізацією, підвищенням вимог до якості навчання і підготовки кадрів, розумінням викладачами суті, цілей, тенденцій змін, що відбуваються [2, с.282].

Такий перехід потребує докорінно нових підходів у її реалізації. Саме тому, освітні технології постійно оновлюються, осучаснюються та приводяться у відповідність до потреб та умов сьогодення.

Сучасна педагогіка активно шукає адекватні засоби реалізації освітніх програм. Вони повинні формувати новітні технології в освітньому процесі, тісно пов'язуватися з моральними імперативами, які виникають у рамках нової парадигми знання. Важлива роль у вирішенні цих завдань належить

педагогічному мисленню, котре як каталізатор освітнього процесу регулюється не лише професійними вимогами, а й цінностями [2, С.158].

Досліджуючи місце сучасних освітніх технологій у підготовці майбутніх педагогів, С. Беляєв зазначає, що суспільство певним чином можна розглядати як ринок праці, де якість підготовки випускника оцінюють за такими основними критеріями:

- уміння гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- уміння самостійно та критично мислити;
- уміння бачити та формулювати проблему (в особистому та професійному плані), знаходити оптимальні шляхи її вирішення;
- усвідомлювати межі сфери застосування здобутих знань у навколишньому світі;
- уміння генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- уміння грамотно працювати з інформацією (збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези, робити узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами вирішення різних завдань, робити аргументовані висновки);
- уміння бути комунікабельним у різних соціальних групах (працювати в різних колективах, у різних галузях, різних ситуаціях, легко запобігати та вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій);
- уміння самостійно працювати над розвитком внутрішніх особистісних утворень (моральності, інтелекту, культурного рівня) [1, С.52].

Тлумачення поняття «технологія» знаходимо у словнику іншомовних слів. Так, технологія (*англ. technology від давньогр. τέχνη — уміння і λόγος — думка*) це:

1. Сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь.
2. Сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо.
3. *розм.* застосування наукових знань для вирішення практичних завдань [3].

Сьогодні у сфері життєдіяльності людини розглядають масу технологій. Щодо галузі 01 Освіта зустрічаємо поняття «освітні технології», «навчальні технології», «виховні технології», «управлінські технології» тощо [4].

Із входженням України до Європейського Союзу маємо інтеграцію і ряду термінів. Так, навчальні заклади змінилися на заклади освіти, а навчально-виховний процес (шляхом інтеграції навчання та виховання) оптимізувався в освітній [5].

Досліджуючи значення освітніх технологій, О. Янкович зазначає: «Різноманітність функцій освітніх технологій пояснюється варіативністю їх структури, компонентами якої є, крім традиційних, новітні засоби освітнього процесу, зокрема інформаційно-комунікаційні, а також інтерактивні методи,

дистанційні форми організації навчання тощо, які набули популярності в країнах Європейського Союзу та в Україні. Доцільність використання технологічного підходу очевидна» [6, С.3].

Автори перших освітніх технологій вважали, що обґрунтовані ними нові способи спільної діяльності вчителя та учнів забезпечуватимуть необхідний результат незалежно від рівня професійних умінь і таланту педагога. Однак на практиці все відбувалося інакше. Досвід використання технологічного підходу переконує в тому, що якість освітнього процесу залежить передусім від професійної майстерності педагога та здібностей учнів і автоматично не поліпшується від упровадження освітніх технологій. Проте вони є орієнтиром у діяльності вчителя, сприяють удосконаленню педагогічної праці [6, С.3-4].

Аналізуючи класифікацію освітніх технологій за Г. Селевком, О. Аніщенко та Н. Яковець окремим видом технологій за напрямом модернізації наявної традиційної освітньої системи визначають альтернативні технології [7, С.17].

Альтернативні освітні технології пропонують нові за змістом освітні технології, які можуть протистояти традиційним в освітньому процесі [4].

Альтернативні освітні технології спричинюють появу нових вимог до компетенцій педагогів, зміни їх звичних методів викладання матеріалу, нової організації навчання з використанням сучасних засобів управління навчальним процесом, нових підходів до освітньої статистики, формування навчальних програм та методів оцінювання [2, С.191-192].

В умовах сьогодення, коли відбувається реформування та становлення української освіти, зростають вимоги до постаті педагога, відповідно і до його професійної підготовки. Суспільство потребує фахівця не лише здатного на високому рівні упроваджувати сучасні технології та якісно надавати знання, але й створити емоційно безпечне освітнє середовище, в якому він сам буде виступати безпосереднім учасником.

Водночас важливим напрямом роботи закладу освіти має бути створення необхідних сприятливих умов для розвитку цілого ряду особистісних якостей, які давали б змогу випускникам без стресів та надмірних додаткових зусиль виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні [1, С.53].

Особливості ефективного навчання, яке здійснює вчитель початкової школи визначає С. Беляєв: «Для майбутнього вчителя показником ефективності навчання є формування інноваційного потенціалу, основними елементами якого є: здатність генерувати нові ідеї, підходи; психологічна свобода дій та готовність використовувати нові методики у своїй професійній діяльності; високий інтелектуальний та культурно-естетичний рівень, освіченість, гнучкість мислення. Процес формування інноваційного потенціалу педагога не може відбуватись без залучення студента до практичної діяльності, що матиме своїми результатами формування відповідних практичних умінь» [1, С.55].

Сучасний педагог має здійснювати не тільки керівництво процесом пізнання в школі, але і використовувати навчальний час для підключення до освітнього процесу емоційний і духовний світ дитини, він повинен володіти мистецькою культурою, що дозволяє відчувати емоції та емоційні потреби іншої людини [8, С.132].

Важливою особистісною якістю сучасного вчителя початкової школи в умовах сьогодення вважаємо емоційну культуру, яка визначає поведінку та здатність до взаємодії педагога із усіма суб'єктами освітнього процесу в умовах кризових викликів.

Емоційна культура визначається Л. Кондрашовою та Л. Соколовою як «певний рівень психічного розвитку, що забезпечує здатність особистості адекватно проявляти особисті емоції і реагувати на емоції інших, керувати емоційним станом та емоційними реакціями на зовнішні та внутрішні впливи, регулювати процеси витрати «нервової енергії» [9].

Доцільним у розвитку емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійної підготовки є використання освітніх технологій, зокрема технологій арт-терапії, які у даному випадку можуть виступати як альтернативна освітня технологія.

Досить тривалий час арт-терапія вважалася допоміжним засобом у процесі роботи в інших галузях. І лише у 2010 році розпочався стрімкий розвиток практичного застосування арт-терапії, яка, згодом, відокремилася в окремий напрям.

В Енциклопедії освіти арт-терапія визначається, по-перше, як складова частина психотерапії, по-друге, як «лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням синтезу галузей наукових знань – педагогіки, психології, мистецтва, медицини» [10, С. 29]. Ще донедавна арт-терапія застосовувалася виключно у психотерапевтичній практиці. Останнім часом зростає стрімкий інтерес до квінтесенції різних видів мистецтва, а також до їх комплексного застосування з метою психолого-педагогічного впливу на дитину, корекції її поглядів на життя, діяльність, творчість, поведінку тощо. Сьогодні дедалі більше поширюється новий напрям арт-терапії – педагогічний, що передбачає корекційно-педагогічну діяльність вихователів, так зване педагогічне лікування, пропагування здоров'язбережувальних цінностей через засоби художньої діяльності та мистецтва. Поняття «арт-терапія» в науково-педагогічній літературі тлумачиться як турбота про позитивне емоційне самопочуття і психологічне здоров'я дитини чи колективу дітей із використанням засобів художньої діяльності [11, С. 7].

Сьогодні, коли освітній процес відбувається в умовах воєнного стану, під раптове завивання сирен, під звуки вибухів; коли усі учасники освітнього процесу постійно перебувають у стані хвилювання за рідних, або, навіть, відчують їх втрату, емоційний стан дітей та педагога знаходиться у вкрай

критичному стані. Варто зазначити, що в кожній людині під час переживання стресової ситуації відбувається реакція організму, яка виявляється у зовнішніх проявах: зміна міміки, підвищення тону м'язів, метушливість, сльози, зміна темпу мовлення, дихання, пульсу, кольору обличчя тощо. Фізичний та емоційний стани людини тісно взаємопов'язані та здатні до взаємовпливу один на одного. Так, підвищення кров'яного тиску є прямим наслідком перенесеного стресу, хоча й багато людей, які мають ознаки гіпертонії не визначають такої залежності. Взаємозв'язок означеного захворювання зі стресом викликається тією чи іншою мірою змінами якості стану кровоносних судин. За зміни у діаметрах артеріальних судин, що несуть кров до тканин, та за «пропускання» по судинах біохімічних стимуляторів (гормонів, адреналіну тощо) частково відповідає симпатична група нервової системи. Безперервна ж активація симпатичної гілки нервової системи при вивільненні гормонів призводить до втрати артеріями природної еластичності і, як наслідок, до підвищення кров'яного тиску. Хронічний стрес і пов'язаний з ним викид жирів у кров у стресовій ситуації також призводить до ризику серцево-судинних захворювань через відкладення жирових «бляшок» на стінках коронарних артерій, що несуть кисень до м'язів серця.

Досліджуючи теорію та практику арт-терапії, І. Бабій детально виокремлює переваги такої роботи:

1) надає можливість для вираження агресивних почуттів у соціально - прийнятній манері. Малювання, живопис фарбами або ліплення є безпечними способами розрядки напруги;

2) прискорює прогрес в терапії. Підсвідомі конфлікти і внутрішні переживання легше виражаються за допомогою зорових образів, ніж у розмові під час вербальної психотерапії.

3) дає підстави для інтерпретацій і діагностичної роботи в процесі терапії. Творча продукція зважаючи на її реальності не може заперечуватися пацієнтом;

4) дозволяє працювати з думками і почуттями, які здаються непереборними (втрати, смерть, сновидіння);

5) допомагає зміцнити терапевтичні взаємини. Елементи збіги в художній творчості членів групи можуть прискорити розвиток емпатії і позитивних почуттів;

6) сприяє виникненню почуття внутрішнього контролю і порядку;

7) розвиває і посилює увагу до почуттів;

8) підсилює відчуття власної особистісної цінності, підвищує художню компетентність [12, С. 12-13].

Водночас, О. Тараріна, провідний фахівець у галузі арт-терапії, виокремлює ряд основних функцій арт-терапії:

1. Катарсична – звільняє від негативних станів та очищує.

2. Регулятивна – зняття нервово-психічної напруги, регуляція психосоматичних процесів, моделювання позитивного психоемоційного стану.

3. Комунікативно-рефлексивна – забезпечення корекції порушення взаємодії, формування адекватної міжособистісної поведінки та самооцінки.

Саме тому вважаємо у розвитку емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійної підготовки застосовувати арт-терапевтичні технології.

Арт-технології – це сукупність форм, методів і засобів різних видів мистецтва, спрямованих на розвиток творчого потенціалу особистості в освітньому процесі. Арт-технології називають також художньо-творчими технологіями, маючи на увазі під ними сукупність знань, умінь, навичок і способів діяльності педагога або психолога, які дозволяють впливати на особистість дитини засобами художньої творчості. Арт-терапевтичні заняття можна розглядати як одну з інноваційних форм роботи вчителя без збільшення його навантаження. До того ж деякі фахівці не вважають даний напрямок чисто психотерапевтичним, а визнають його особливим різновидом творчої діяльності зі значним «лікувальним» ефектом [8, С. 137].

Технологія арт-терапія – педагогічна, так як розрахована на потенційно здорову особистість, і на перший план виходять завдання розвитку, виховання і соціалізації. Завдяки арт-терапії здійснюється турбота про емоційне самопочуття і психологічне здоров'я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності [13].

У процесі професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи, розглядаючи особистість вчителя, шляхи реалізації Концепції «Нова українська школа», специфіку проведення ранкової зустрічі тощо доцільним, на нашу думку, є застосування технологій арт-терапії для здійснення розвитку емоційної культури майбутніх педагогів.

Ефективність використання технологій арт-терапії у професійній підготовці засвідчує й О. Брюховецька: «забезпечуючи динамічну систему взаємодії між студентами, продуктом їхньої образотворчої діяльності і викладачем (психологом, педагогом) у так званому «фасилітуючому» арт-терапевтичному просторі, та маючи міждисциплінарний характер, *арт-терапія* здатна не лише здійснити терапевтичний чи корекційний вплив на психічний та фізичний стан, а й реалізувати основні функції освіти» [14].

Висновки. Варто зазначити, що професійна підготовка вчителів початкової школи у педагогічних закладах вищої освіти охоплює чималий спектр дисциплін психолого-педагогічного циклу та методик навчання молодших школярів дисциплін інваріантної та варіативної складової Державного стандарту початкової освіти. Проте, досить мало уваги приділяється розвитку особистісних якостей майбутнього педагога, особливо в умовах кризових викликів сьогодення.

Література:

1. Беляев С.Б. Місце освітніх технологій у підготовці сучасного вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя. 2010. Вип. 6 (59). 452 с.
2. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету : зб. наук. праць / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 424 с.
3. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D2%E5%F5%ED%EE%EB%EE%E3%B3%FF> (дата звернення: 24.10.2023).
4. Рябошапка О.В., Гурський І.Ю. Альтернативні освітні технології у роботі з сучасним поколінням дітей. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 59. С. 255-260.
5. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29.07.2023).
6. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 212 с.
7. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. Навч. посібник / Аніщенко О.В. та ін. ; за заг. ред. Н.І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.
8. Зубарева О. Арт-технології у професійному становленні майбутніх учителів початкових класів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2021. № 16. С. 131-141
9. Груша Л.О. Педагогічні умови виховання емоційної культури дітей молодшого шкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2009. 225 с.
10. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
11. Ільченко І.С. Арт-терапія : навчальний посібник. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
12. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс / уклад. І.В. Бабій. Умань : Алмі, 2014. 75 с.
13. Кравчина Т. Арт-технології на заняттях з англійської мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1 (38), С.161–164.
14. Брюховецька О. Арт-терапевтичні технології у процесі особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту. *Післядипломна освіта в Україні*. 2014. № 1. С. 25-30.

References:

1. Bieliaiev, S.B. (2010). Mistse osvutnix tekhnolohii u pidhotovtsi suchasnoho vchytelia [The place of educational technologies in the training of a modern teacher]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 6(59), Zaporizhzhia [in Ukrainian].
2. Vidkryte osvutnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu – Open educational e-environment of a modern university. Coll. of science works (2015). Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
3. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Retrieved from: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D2%E5%F5%ED%EE%EB%EE%E3%B3%FF> [in Ukrainian].
4. Riaboshapka, O.V., & Hurskyi, I.Iu. (2023). Alternatyvni osvutni tekhnolohii u roboti z suchasnym pokolinniam ditei [Alternative educational technologies in working with the modern generation of children]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 59, 255-260 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy Pro osvitu: pryiniaty 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [Law of Ukraine About education from September 5 2017, № 2145-VIII] / (n.d.) <https://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Yankovych, O., Bednarek, Yu., & Andzheievska, A. (2009). *Osvitni tekhnolohii suchasnykh navchalnykh zakladiv [Educational technologies of modern educational institutions]*. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].

7. Anishchenko O.V. et al. (2007). *Suchasni pedahohichni tekhnolohii [Modern pedagogical technologies]*. N.I. Yakovets (Ed.). Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

8. Zubarieva, O. (2021). Art-tekhnolohii u profesiinomu stanovlenni maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Art technologies in the professional development of future primary school teachers]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*, 16, 131-141 [in Ukrainian].

9. Hrusha, L.O. (2009). Pedahohichni umovy vykhovannia emotsiinoi kultury diatei molodshoho shkilnoho viku [Pedagogical conditions for education of emotional culture of children of primary school age]. *Candidate`s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Kremen, V.H. (Eds.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

11. Ilchenko, I.S. (2013). *Art-terapiia [Art therapy]*. Uman: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Vizavi» [in Ukrainian].

12. Babii, I.V. (Eds.). (2014). *Teoriia i praktyka art-terapii [Theory and practice of art therapy]*. Uman : Almi [in Ukrainian].

13. Kravchyna, T. (2016). Art-tekhnolohii na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Art technology in English classes]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: “Pedahohika. Sotsialna robota”*, 1 (38), 161–164. [in Ukrainian].

14. Briukhovetska, O. (2014). Art-terapevtychni tekhnolohii u protsesi osobystisno oriientovanoi pidhotovky maibutnykh psykholohiv, yaki otrymuiut druhu vyshchu osvitu [Art-therapeutic technologies in the process of personally oriented training of future psychologists receiving a second higher education]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini – Postgraduate education in Ukraine*, 1, 25-30 [in Ukrainian].